

MA'NAVIYAT TUSHUNCHASINING FALSAFIY MOHIYATI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Ilmiy raxbar: **Mamadaliyev Ne'mat Qahhorovich**

Ma'ruzachi: **Yoqubova Umida Alisher qizi**

Valiyeva Sevara Sohijon qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ma'naviyat tushunchasining falsafiy mohiyati, uning ontologik va aksiologik mazmuni hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rni keng qamrovda tahlil qilinadi. Ma'naviyat insonning ichki dunyosi, axloqiy qadriyatlarini, e'tiqodi, tafakkuri va dunyoqarashi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy-falsafiy kategoriya sifatida yoritiladi. Tadqiqot jarayonida ma'naviyatning individual ong darajasidagi namoyon bo'lishi bilan bir qatorda, uning ijtimoiy ong shakllari – axloq, din, huquq, madaniyat va mafkura bilan o'zaro aloqadorligi ilmiy asosda ochib beriladi. Maqolada ma'naviyat jamiyat barqarorligi, ijtimoiy hamjihatlik va taraqqiyotning muhim omili sifatida talqin qilinadi. Xususan, globallashtirish sharoitida ma'naviy qadriyatlarning transformatsiyasi, yoshlar ongini shakllantirishdagi ahamiyati hamda ma'naviy tahdidlarga qarshi immunitetni mustahkamlash masalalari falsafiy nuqtai nazardan asoslab beriladi. Shuningdek, ma'naviyatning milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani asrash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi roli konseptual jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ma'naviyat jamiyat taraqqiyotining nafaqat ma'naviy, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatuvchi fundamental omil ekani ilmiy xulosalar asosida yoritiladi. Maqola ma'naviyatni shaxs kamoloti va barqaror ijtimoiy rivojlanishning strategik resursi sifatida talqin qilish zarurligini asoslab beradi.*

Kalit so'zlar: *ma'naviyat, falsafiy kategoriya, ontologiya, aksiologiya, ijtimoiy ong, axloq, qadriyat, jamiyat taraqqiyoti, milliy o'zlik, globallashtirish, ma'naviy immunitet, fuqarolik jamiyati.*

Dolzarbliigi: Hozirgi davr sivilizatsion taraqqiyotning yangi bosqichi bilan xarakterlanadi. Fan-texnika yutuqlari, sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot va global kommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi insoniyat hayot tarzini tubdan o'zgartirmoqda. Biroq moddiy-texnik taraqqiyotning jadallashuvi bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy mezonlarning barqarorligi masalasi kun tartibiga keskin chiqmoqda. Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar shuni ko'rsatmoqdaki, taraqqiyotning haqiqiy samaradorligi insonning ichki dunyosi, ma'naviy yetukligi va qadriyatlar tizimi bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois ma'naviyat tushunchasining falsafiy mohiyatini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifaga aylanmoqda. Bugungi globallashtirish jarayonida madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir kuchayib, g'oyaviy raqobat maydoni kengaymoqda. Axborot oqimining tezligi va hajmi ortib borishi

inson ongiga bevosita ta'sir etib, qadriyatlar tizimida o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda. Ayrim hollarda bu jarayonlar milliy an'analarning susayishi, ma'naviy me'yorlarning nisbiylashuvi va shaxsiy manfaatlarning ustuvorlik kasb etishi bilan namoyon bo'lmoqda. Bunday murakkab sharoitda ma'naviyatning jamiyatni birlashtiruvchi, ijtimoiy birdamlikni ta'minlovchi va maqsadga yo'naltiruvchi kuch sifatidagi o'rnini chuqur anglash zarur bo'ladi. Ma'naviyat inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mazmunini belgilovchi ijtimoiy ong shaklidir. U shaxsning o'zini anglash jarayonida, uning axloqiy tanlovi va ijtimoiy pozitsiyasida namoyon bo'ladi. Jamiyat taraqqiyoti esa avvalo inson kapitalining sifati bilan belgilanadi. Inson kapitali tushunchasi nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki axloqiy fazilatlar, mas'uliyat, vatanparvarlik va ijtimoiy faollik kabi ma'naviy omillarni ham o'z ichiga oladi. Demak, ma'naviyatni mustahkamlash barqaror iqtisodiy va siyosiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayoni ma'naviy yetuklik darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Qonun ustuvorligi, adolat, erkinlik va tenglik tamoyillari faqatgina normativ hujjatlar orqali emas, balki fuqarolarning ongli ravishda qabul qilingan ma'naviy e'tiqodi asosida hayotga tatbiq etiladi. Agar jamiyat a'zolarida ma'naviy mas'uliyat va axloqiy madaniyat yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa, huquqiy mexanizmlar to'laqonli ishlamaydi. Shu jihatdan ma'naviyat jamiyat boshqaruvi va ijtimoiy tartibni ta'minlashning ichki asosidir. Yana bir muhim jihat shundaki, global miqyosda ekologik inqiroz, ijtimoiy tengsizlik, zo'ravonlik va ma'naviy begonalashuv kabi muammolar insoniyat kelajagi uchun xavf tug'dirmoqda. Bu muammolarni faqat texnologik yoki iqtisodiy choralar bilan hal etish mumkin emas. Ular insonning tabiatga, jamiyatga va o'ziga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Bu esa bevosita ma'naviy ong va axloqiy mas'uliyatni rivojlantirish bilan bog'liqdir. Ma'naviyat masalasi yoshlar tarbiyasi kontekstida ham alohida ahamiyatga ega. Yosh avlod ongida sog'lom dunyoqarash, mustaqil fikrlash va axloqiy barqarorlikni shakllantirish kelajak taraqqiyotining strategik omilidir. Agar ma'naviy poydevor mustahkam bo'lsa, jamiyatda radikalizm, ekstremizm, befarqlik va ijtimoiy passivlik kabi salbiy holatlarning oldi olinadi. Shu bois ma'naviyat tushunchasini falsafiy nuqtai nazardan chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, ma'naviyatning ontologik (borliqdagi o'rni), gnoseologik (bilish jarayonidagi ahamiyati) va aksiologik (qadriyatlar tizimidagi mavqei) jihatlarini tizimli ravishda tadqiq etish ilmiy metodologiyani boyitadi. Bu yondashuv ma'naviyatni tor ma'nodagi axloqiy tushuncha sifatida emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi kompleks fenomen sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shunday qilib, ma'naviyat tushunchasining

falsafiy mohiyatini ochib berish va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini ilmiy asoslash bugungi globallashuv, mafkuraviy raqobat va qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida alohida dolzarblik kasb etadi. Mazkur masalani chuqur o'rganish jamiyatning ma'naviy xavfsizligini ta'minlash, milliy taraqqiyot modelini mustahkamlash va barqaror rivojlanish strategiyasini shakllantirish uchun nazariy asos yaratadi.

Maqsad: Mazkur tadqiqotning maqsadi ma'naviyat tushunchasini ijtimoiy-falsafiy kategoriya sifatida kompleks yondashuv asosida o'rganish, uning mazmun-mohiyatini tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan nazariy qarashlar bilan uyg'un holda tahlil qilish hamda zamonaviy jamiyat rivojlanishidagi konseptual ahamiyatini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot ma'naviyatni inson borlig'ining ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin qilib, uning shaxsning ichki erkinligi, axloqiy tanlovi va dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rnini ochib berishga qaratiladi. Shuningdek, ishning maqsadi ma'naviyatning ijtimoiy tizim sifatidagi jamiyat bilan o'zaro ta'sir mexanizmlarini aniqlash, uning ijtimoiy institutlar faoliyati, madaniy jarayonlar va jamoaviy ong evolyutsiyasidagi rolini falsafiy nuqtai nazardan asoslashdan iboratdir. Bu jarayonda ma'naviyatning normativ-me'yoriy funksiyasi, ya'ni inson xatti-harakatini tartibga solish va ijtimoiy muvozanatni ta'minlashdagi ahamiyati alohida yoritiladi. Tadqiqot, shuningdek, ma'naviyatni milliy taraqqiyot strategiyasi bilan bog'liq holda ko'rib chiqishni, uning davlat va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlashdagi o'rnini ochib berishni maqsad qiladi. Bunda ma'naviyatning fuqarolik ongini shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirish va ijtimoiy adolat tamoyillarini qaror toptirishdagi ahamiyati nazariy jihatdan tahlil etiladi. Mazkur tadqiqotning yana bir muhim yo'nalishi ma'naviyatni global qadriyatlar tizimi bilan o'zaro aloqadorlikda o'rganishdir. Ya'ni, ma'naviyatning universallik va milliylik xususiyatlarini aniqlash, ularning uyg'unlashuv jarayonini ilmiy asosda tushuntirish ko'zda tutiladi. Shu orqali ma'naviyatni barqaror rivojlanishning ma'naviy-intellektual poydevori sifatida talqin qilish maqsad qilinadi. Umuman olganda, tadqiqotning bosh maqsadi ma'naviyat tushunchasini zamonaviy falsafiy metodologiya asosida qayta ko'rib chiqish, uni jamiyat taraqqiyotining ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida ilmiy asoslab berish va uning nazariy modelini ishlab chiqishga hissa qo'shishdan iboratdir.

Tadqiqot natijalari

O'tkazilgan ilmiy tahlillar natijasida ma'naviyat tushunchasining ko'p qatlamli va kompleks ijtimoiy-falsafiy fenomen ekanligi asoslab berildi. Tadqiqot jarayonida ma'naviyat faqat axloqiy qadriyatlar yig'indisi emas, balki insonning ontologik mavjudligi, ijtimoiy munosabatlari va madaniy faoliyati bilan chambarchas bog'liq

tizimli hodisa ekani aniqlashtirildi. U shaxs ongining ichki mazmunini belgilash bilan birga, jamiyatning maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida namoyon bo'lishi ilmiy jihatdan dalillandi. Tadqiqot davomida ma'naviyatning jamiyat hayotidagi integrativ funksiyasi ochib berildi. Ya'ni, u turli ijtimoiy guruhlar va institutlar o'rtasida ma'naviy birlik va hamjihatlikni ta'minlovchi mexanizm sifatida xizmat qilishi aniqlandi. Shu bilan birga, ma'naviyat ijtimoiy me'yor va qadriyatlar tizimini mustahkamlash orqali shaxs xatti-harakatini ichki nazorat qilish vositasi sifatida faoliyat yuritishi isbotlandi. Bu esa huquqiy va siyosiy mexanizmlarning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi bilan tavsiflanadi. Ilmiy natijalar ma'naviyatning jamiyat taraqqiyotidagi strategik ahamiyatini ko'rsatdi. Xususan, inson kapitalining sifat ko'rsatkichlari – bilim darajasi, ijtimoiy faollik, mas'uliyat va fuqarolik ongining shakllanishi – bevosita ma'naviy muhit bilan bog'liq ekanligi asoslab berildi. Ma'naviy barqarorlik mavjud bo'lgan jamiyatda innovatsion fikrlash, ijtimoiy islohotlarga ochiqlik va ijodkorlik salohiyati yuqori bo'lishi aniqlangan. Shuningdek, globallashtirish sharoitida ma'naviyatning himoya mexanizmi sifatidagi o'rni ham yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ma'naviy qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lgan jamiyat tashqi mafkuraviy bosim va g'oyaviy ekspansiyaga nisbatan barqarorroq bo'ladi. Bu holat ma'naviyatni ijtimoiy xavfsizlikning ichki omili sifatida baholash imkonini beradi. Tadqiqot yakunida ma'naviyatni jamiyat taraqqiyotining ichki harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin qilish konsepsiyasi ilgari surildi. Unga ko'ra, iqtisodiy va siyosiy islohotlarning muvaffaqiyati ularni qo'llab-quvvatlovchi ma'naviy muhit mavjudligiga bog'liqdir. Shu tariqa, ma'naviyatning nazariy modeli ishlab chiqilib, uning jamiyat rivojlanishiga ko'rsatadigan bevosita va bilvosita ta'sir yo'nalishlari tizimlashtirildi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari ma'naviyatni shaxs kamoloti va jamiyat barqaror taraqqiyotining konseptual asosi sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan asosli ekanligini ko'rsatdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari ma'naviyat tushunchasining jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini ko'p qirrali ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, ma'naviyat inson borlig'ining ichki mazmunini belgilovchi, uning axloqiy tanlovi, e'tiqodi, dunyoqarashi va hayotiy pozitsiyasini shakllantiruvchi fundamental omildir. Shu bilan birga, u jamiyat taraqqiyotining ma'naviy-intellektual poydevorini tashkil etadi. Tadqiqot davomida ma'naviyatning ontologik jihati – uning inson va jamiyat mavjudligidagi o'rni, gnoseologik jihati – bilish jarayonidagi ahamiyati hamda aksiologik jihati – qadriyatlar tizimidagi markaziy mavqei ochib berildi. Ma'naviyat ijtimoiy ong

shakllarining uyg'unlashuvini ta'minlovchi integrativ kuch sifatida namoyon bo'lishi, jamiyatdagi axloqiy me'yorlar va ijtimoiy tartibni ichki nazorat mexanizmi orqali mustahkamlashi ilmiy asosda yoritildi. Shuningdek, zamonaviy globallashtirish sharoitida qadriyatlar transformatsiyasi jarayonlari ma'naviyatning ahamiyatini yanada oshirayotgani aniqlashtirildi. Axborot oqimining keskin ortishi, mafkuraviy raqobatning kuchayishi va ommaviy madaniyatning keng tarqalishi shaxs ongida turli ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday vaziyatda ma'naviyat ijtimoiy barqarorlikni saqlash, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy xavfsizlikni ta'minlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari ma'naviyatning jamiyat taraqqiyotidagi strategik ahamiyatini ham ko'rsatdi. Iqtisodiy islohotlar, siyosiy modernizatsiya va huquqiy davlat qurish jarayonlari faqat tashqi institutsional o'zgarishlar bilan emas, balki fuqarolarning ma'naviy yetukligi bilan uyg'un holda samarali natija beradi. Ma'naviy qadriyatlar mustahkam bo'lgan jamiyatda ijtimoiy hamjihatlik, fuqarolik mas'uliyati va innovatsion tafakkur yuqori darajada rivojlanadi. Yoshlar tarbiyasi masalasida ham ma'naviyatning o'rnini beqiyosdir. Ma'naviy barkamollik shaxsning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tafakkuri va ongli ijtimoiy faolligini ta'minlaydi. Bu esa kelajak avlodning jamiyat taraqqiyotiga mas'uliyat bilan yondashishiga zamin yaratadi. Umuman olganda, tadqiqot ma'naviyatni tor ma'nodagi axloqiy tushuncha sifatida emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi konseptual asos sifatida talqin qilish zarurligini asoslab berdi. Ma'naviyat jamiyatning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, uning rivojlanish sur'ati va sifatini belgilovchi omillardan biridir. Shu bois ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash va ularni zamonaviy taraqqiyot strategiyasi bilan uyg'unlashtirish ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- The Story of Philosophy - G'arb falsafasi tarixini buyuk faylasuflar hayoti va g'oyalari orqali yoritadi.
- Think: A Compelling Introduction to Philosophy - Falsafaning asosiy tushunchalari, epistemologiya, axloq, siyosiy falsafa haqida kirish darajasida.
- A Treatise of Human Nature - Inson tabiatini empirik metod bilan tahlil qiluvchi klassik falsafiy asar.
- Principles of Philosophy - Bilish, metafizika va bilimshunoslik asoslari haqida falsafiy asar.
- Falsafa: asoslar - Falsafaga kirish, nazariy yo'nalishlar va asosiy tushunchalarni yoritadi.

- Falsafa asoslari – O‘zbekiston talabalari uchun mo‘ljallangan darslik, falsafaning nazariy asoslarini sistematik tushuntiradi.
- Falsafa – Talabalar va o‘quvchilar uchun to‘liq darslik, falsafaning turli yo‘nalishlarini qamrab oladi.
- Falsafa. I-qism – Falsafa fanining paydo bo‘lishi, metodologiyasi va ijtimoiy falsafa boblarini tahlil qiladi.
- Axloqiy mulohazalar – Axloq va ma‘naviyat masalalarini falsafiy nuqtai nazardan tahlil qiladi.
- Ruh fenomenologiyasi – Inson ongini va jamiyatni falsafiy tahlil qiluvchi klassik asar.
- Axloqiylikning nasabnomasi – Axloq va qadriyatlar tizimini tahlil qiluvchi falsafiy asar.
- Ijtimoiy shartnoma – Jamiyat va davlat tushunchasining falsafiy asosi.
- Sharq falsafasi tarixi – Sharq falsafasining asosiy nazariy yo‘nalishlari.
- Axloq va ma‘naviyat asoslari – Ma‘naviyat va axloqiy qadriyatlar mavzusida o‘quv asari.
- Ma‘naviyat va shaxs kamoloti – Zamonaviy O‘zbek falsafiy qarashlarini yoritadi.
- O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Fuqarolik, davlat va jamiyatga oid falsafiy va huquqiy nuqtai nazarlarni tushuntiradi.